

Spravodlivosť v kontexte hospodárskej a sociálnej politiky

Vilma JURÍČKOVÁ*

Equity in the Context of the Economic and Social Policy

Abstract

The globalisation process poses such questions as the extension of poverty and its reduction. The answers on these questions are not too optimistic. The poverty is remarkably growing in the globalising world. The Polish economist G. W. Kolodko has made a remark that the current political life is cruel what means that the space for equity is minimal. The term „equity“ occurs more frequently in politicians electoral proposals than in the reality. In regard to the scientific analysis it occurs only very rarely in spite of its actuality. A certain exception was the scientific conference held by the IMF in June 1998 on the theme „Economic Policy and Equity“. The main aim of the conference was to pay attention to this urgent problem. The same purpose has also this article.

Key words: equity, economic policy, distribution, social policy

JEL Classification: A13, H23, I32

Úvod

Medzi základné otázky, ktoré sa v súčasnosti a už dlhodobo – v našom výskume a v ekonomickej vede vôbec, o praxi už ani nehovoriac – nezohľadňujú, patrí spravodlivosť. Je to možno aj preto, lebo túto kategóriu nemožno podoprieť štatistickými údajmi, ani vtesnať do tabuliek či ekonometrických modelov. V čase „matematizácie“ ekonomiky ju väčšina autorov považuje za numericky ťažko merateľnú, nekvantifikovateľnú, a tým i za „neekonomickú“. Pritom opak je pravda – organicky a nekonfliktne prepojené princípy ekonomickej efektívnosti a sociálnej spravodlivosti by mali byť východiskovou i cieľovou hodnotou nielen ekonomických analýz, ale i praktickej hospodárskej a sociálnej politiky, a súčasne jedným z hlavných indikátorov ekonomickej efektívnosti.

* PhDr. Vilma JURÍČKOVÁ, CSc. Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava I

Faktom je, že spravodlivosť je veľmi ťažký a zložitý problém, preto ho ekonómovia často posúvali filozofom. Jeho riešenie je však možné iba v interakcii obidvoch týchto a ďalších disciplín.

Našou ambíciou nie je, a ani nemôže byť vyplniť túto medzeru, ale skôr podnietiť diskusiu, inšpirovať, resp. iniciovať implementáciu spravodlivosti do našich ekonomických analýz, a následne i do hospodárskej a sociálnej politiky.

V súčasnosti viac ako 800 mil. ľudí na svete hladuje, v Európskej únii (EÚ 15) až 55 mil. ľudí (čo je 15 % jej populácie) malo príjmy menšie než polovica ich národného priemeru, 18 mil. bolo nezamestnaných, z nich 50 % dlhodobo a žilo tu 2,5 mil. bezdomovcov. S prístupím desiatich nových členov sa tieto počty ešte výrazne zvýšili. Preto sa tento problém stáva viac než akútnym. Niet pochyb o tom, že základom na jeho riešenie je fungujúca ekonomika. Absencia princípů spravodlivosti vyvoláva teda potrebu jeho „rehabilitácie“. Okrem iného o tom svedčí i fakt, že v júni 1998 Medzinárodný menový fond (MMF) zorganizoval konferenciu na tému *Hospodárska politika a spravodlivosť*, ktorá vyvolala záujem nielen ekonómov z oblasti teórie i praxe, politikov, vedcov, ale aj reprezentantov z oblasti kultúry, zástupcov náboženských obcí a pod. Jej poslaním bolo predovšetkým formulovať pojem *spravodlivosť* v kontexte hospodárskej politiky.

A nie je tiež náhodné, že v tom istom roku jeden z účastníkov tejto konferencie, Amartya Sen, dostal Nobelovu cenu za ekonómiu práve za rozpracovanie problémov chudoby a spravodlivosti. Aj to svedčí o tom, že v globalizovanom svete sa táto problematika čím ďalej tým viac stáva aktuálnou.

1. Vymedzenie pojmu *spravodlivosť* a jeho genéza

Svojou podstatou je spravodlivosť filozofickou, presnejšie, etickou kategóriou. Ako taká vyvolávala záujem filozofov už od čias antiky. Vo svojich počiatkoch sa však spájala skôr s duchovnou stránkou než s materiálnou podstatou. Sokrates ju dokonca povýšil na základnú hodnotu filozofie. Cieľom filozofie je podľa neho poznanie a vedenie (vedomosti – V. J.). Vediaci človek koná rozumne a rozvážne... a usilovne hľadá, čo je dobré, spravodlivé a sám sa stáva dobrým a spravodlivým. Podľa Sokrata len „vedenie“ zaručuje človeku slušné správanie a spravodlivé usporiadanie vzťahov medzi ľuďmi [1, s. 91]. Základom spravodlivosti je podľa neho výchova a vzdelanie. Táto idea ani po vyše dvoch tisícročiach nestráca na význame.

Podľa Platóna cnosť spravodlivosti zavádza poriadok a zaručuje harmóniu štátu. S ďalším vývojom však spravodlivosť nadobúda mnohodimenzionálny charakter, s prienikom do ďalších oblastí teórie i praxe: do práva, politiky a, pochopteľne, do ekonómie. Tento fakt konštatoval už Aristoteles vo svojom známom

diele *Etika Nikomachova*: „Zdá sa, že o spravodlivosti a nespravodlivosti sa hovorí vo viacerých významoch, ale keďže ich rovnomenné názvy sú veľmi príbuzné, mnohoznačnosť sa tu pomerne ťažšie odhaľuje ako pri pojmoch od seba vzdialenejších.“ [2, s. 114] Aristoteles rozlišuje spravodlivosť všeobecnú, rozdeľovaciu a vyrovnávaciu. Za zmienku stojí najmä jeho charakteristika rozdeľovacej spravodlivosti. „Ak totiž osoby nie sú rovnaké, nemôžu mať rovnaké podiely, z čoho vyplývajú v občianskom živote škriepky a sťažnosti, keď alebo rovnaké osoby majú alebo dostanú pridelené nerovnaké podiely, alebo nerovnaké osoby rovnaké podiely.“ [2, s. 119] A dopĺňa: „Aj keby sa rozdeľovanie uskutočnilo zo spoločných peňažných prostriedkov, bude sa diať podľa toho istého pomeru, v akom sú príspevky občanov do spoločného.“ [2, s. 121]

Týmto sa, de facto, začína pokus o prienik, resp. spájanie spravodlivosti s materiálnym bytím, teda predovšetkým s ekonómiou a v rámci nej so spôsobom rozdeľovania. Tento „materiálny“ koncept spravodlivosti v rôznych modifikáciách sa prelína celou históriou až po súčasnosť.

Zjednodušene možno povedať, že dodržiavanie, resp. uplatňovanie princípů spravodlivosti spočíva v tom, aby každý jednotlivec dostal to, čo mu patrí. Toto, na prvý pohľad jednoduché a samozrejmé, konštatovanie však prestáva byť aj jednoduchým, aj samozrejým, len čo máme stanoviť kritériá na podiel jednotlivca, teda to, „čo mu patrí,“ a samo rozdeľovanie sa ukáže ako nesmierne komplikovaný proces. Problémom sa stáva najmä univerzálnosť princípů spravodlivosti, jeho všeobecná platnosť. To znamená, aby rešpektovala každého jednotlivca a bola prijateľná pre všetkých. Už aj Aristoteles na otázku: Je spravodlivosť ľahká?, odpovedal: Nie je to tak.

Azda aj preto sa ekonómovia pridŕžovali myšlienky, že spravodlivosť nepatrí do ekonómie. Súvisí to nepochybne aj s tým, že v ekonómii sa rozdeľovanie, ktoré tvorí základ uplatňovania princípů spravodlivosti, chápe ako rozdeľovanie medzi faktory: pôda, práca a kapitál. Koniec-koncov však spravodlivosť ako hodnotu možno posudzovať len vo vzťahu k ľuďom: jednotlivcom, rodinám či skupinám.

Rozdiely sú však v chápaní kritérií spravodlivého rozdeľovania. Za jedno z najflagrantnejších kritérií sa považovala *rovnosť*. Jeden zo zástancov idey rovnosti bol – popri takých extrémnych rovnostároch ako Babeuf – aj J. J. Rousseau, ktorý hlásal, že každý jednotlivec má rovnakú cenu, a preto podiely by mali byť absolútne rovnaké.

Významnú úlohu v tomto smere zohral aj K. Marx svojou interpretáciou idey rovnosti a tým i spravodlivosti. Na nej je vlastne založená aj jeho teória triedneho boja. Marxistická teória rovnosti vychádza z toho, že rovnosť nie je možná bez odstránenia súkromného vlastníctva.

Dost veľkú váhu nadobudlo i kritérium založené na *schopnostiach*. Zárodok tejto teórie je u predstaviteľov filozofie prirodzeného práva T. Hobbesa a J. Locka v 17. storočí. Toto kritérium spochybňujú utilitaristické teórie spravodlivosti. Podľa nich narodiť sa s vysokou alebo nízkou úrovňou schopností nie je zásluhou, ani vecou vôle či úsilia konkrétneho jedinca. Jeho zásluhou je to, ako svoje schopnosti využije, aký úžitok prinesie. Utilitaristi, z ktorých najčastejšie sa uvádza J. Bentham, zastávajú názor, že pri rozdeľovaní celkového „koláča“ by mal mať väčší príjem ten, ktorého úroveň úžitku je väčšia, teda väčšou mierou prispieva k maximalizácii celkového blahobytu.

Každá z týchto teórií má nepochybne svoje racionálne jadro. Absolutizácia ktorejkoľvek z nich však neprináša pozitívne účinky. A preto za optimálne považujeme vysvetlenie, že nie je ani tak potrebné za každú cenu presadiť niektoré z týchto kritérií, ale skôr potreba ich určitej racionálnej kombinácie, mixu. Spravodlivosť vyžaduje predovšetkým záruky, aby nikto netrpel chudobou.

Aj keď sa rozdeľovanie spája s vlastníctvom výrobných faktorov, t. j. pôdy, práce a kapitálu, nie je to ešte záruka spravodlivosti, a preto nemusí byť ani v súlade s tým, čo spoločnosť považuje za spravodlivé. Príjmy z kapitálu sa vo všeobecnosti považujú za menej spravodlivé vo vzťahu k príjmom z práce. Už A. Smith vyslovil názor, že ak už má existovať nejaká diskriminácia, resp. v našom kontexte nespravodlivosť, nech skôr postihne príjmy z kapitálu než príjmy z miezd. Aj to je však veľmi ťažký a citlivý problém. Azda aj tento a ďalšie podobné problémy sú dôvodom, prečo sa aj moderné ekonomické analýzy tejto otázky vyhýbajú.

Jedna z „moderných“ definícií spravodlivosti má takúto podobu:

Spravodlivosť a nespravodlivosť – normatívne pojmy morálky, ktoré majú rovnako veľkú rolu v sociálnopolitickom vedomí ľudí. V týchto pojmoch sa existujúci (alebo neexistujúci) stav vecí charakterizuje ako niečo žiaduce, čo zodpovedá podstate a právam človeka, alebo naopak, ako to, čo je s nimi v rozpore, a teda musí byť odstránené. Na rozdiel od abstraktnejších pojmov dobra a zla nehodnotí pojem spravodlivosť a nespravodlivosť nejaký izolovaný jav, ale pomer niekoľkých javov z hľadiska rozšírenia dobra a zla medzi ľuďmi, najmä pomer medzi rolou jedincov (tried) v živote spoločnosti a ich sociálnym postavením, medzi prácou a odmenou, skutkom kohokoľvek a odplatom, medzi zločinom a trestom, dôstojnosťou ľudí a ich spoločenským uznávaním, medzi právami a povinnosťami a pod. [9, s. 443].

Odpoveď na otázku o spravodlivom rozdeľovaní predpokladá teda aj úvahy z oblasti sociálnej filozofie a filozofie hodnôt. Každý by si totiž vybral iné kritériá, inú hierarchiu hodnôt podľa toho, na ktorej priečke spoločenského, a najmä ekonomického rebríčka sa nachádza. Aj preto rozdeľovanie nemôže byť riadené len trhom, ale vyžaduje aj účasť štátu. Okrem toho charakter rozdeľovania, ktorý

vyplýva z vlastnickej štruktúry výrobných faktorov a ich pohybu na trhu, nemusí vždy zodpovedať predstavám a požiadavkám všetkých vrstiev spoločnosti na spravodlivé rozdeľovanie.

Z tohto aspektu pristupoval k problému spravodlivosti aj americký filozof J. Rawls [3]. Jeho snahou bolo dopracovať sa k princípom distributívnej spravodlivosti, akceptovateľným všetkými racionálnymi jednotlivcami, čiže k univerzálnym princípom a kritériám. Rawls dospel k týmto záverom:

1. každý jednotlivec má mať rovnaké právo na čo najväčšiu základnú slobodu v takej miere, aká sa poskytuje ostatným;

2. sociálne a ekonomické nerovnosti je potrebné usporiadať tak, aby

- obsahovali predpoklad, že sú na prospech každého,
- boli späté s pracovnými pozíciami a funkciami otvorenými pre všetkých.

Pojmu spravodlivosť a jeho ekonomickým parametrom sa venujú vo svojej publikácii aj R. A. Musgrave a P. B. Musgraveová [5]. Teóriu oceňovania faktorov (pôda, práca, kapitál), ich efektívneho využívania nepovažujú za základ teórie spravodlivého rozdeľovania. Za ústredný bod tejto teórie považujú rozdeľovanie medzi jednotlivcov a rodiny a rozdeľovanie medzi skupiny faktorov považujú dokonca za vyloženú nespravodlivosť. Ich teória korešponduje s ideou paretovského optima, ktoré predpokladá, že k rastu blahobytu dôjde vtedy, keď sa postavenie jednotlivca zlepši bez toho, aby sa zhoršilo postavenie niekoho iného; preto sa táto *teória aj nazýva teória optimálneho rozdeľovania*. Vo svojich úvahách o spravodlivosti narážajú aj na problém nízkych miezd a problém minima vôbec. A to už súvisí s problémom chudoby, o ktorom sa zmienime v inej časti.

Musgraveovci sú toho názoru, že rozdeľovanie nemôže byť riadené len trhom. Nie je totiž spojené len s materiálnym zabezpečením jednotlivcov, rodín či sociálnych skupín, ale aj so zabezpečovaním verejných potrieb, s kategóriou *verejných financií*. Ľudia totiž majú tendenciu využívať verejné statky, za zabezpečenie ktorých by platili ostatní. A preto musí popri hre trhových síl do procesu vstupovať aj vláda. Títo autori taktiež dôsledne presadzujú požiadavku, že súčasťou analýzy ekonomickej efektívnosti musí byť úvaha o tom, čo predstavuje spravodlivé rozdeľovanie. Skutočné prežívanie blahobytu súvisí podľa nich nielen s dostatkom a hojnosťou, ale práve aj s *pocitom spravodlivosti*.

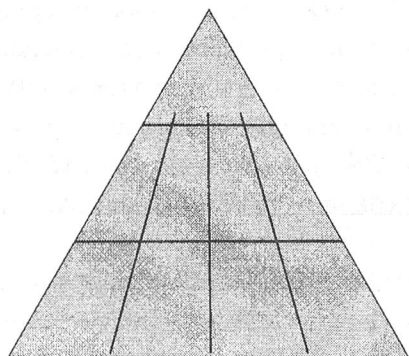
Z ekonomického hľadiska je to teda hlavne nerovnosť príjmov, ktorá vytvára priestor pre nespravodlivosť a tá v rozhodujúcej miere vyplýva z nerovnosti v kvalifikácii. Preto najmä s nástupom poznatkovej spoločnosti sa ukazuje ako nevyhnutná investícia do ľudského kapitálu, teda do *vzdelania*. Túto „sokratovskú“ ideu však možno aplikovať iba na rozdeľovanie príjmov z práce. Príjmy z kapitálu majú už iné determinanty.

2. Hospodárska politika a spravodlivosť

Hospodárska politika sa charakterizuje ako súhrn cieľov, ktoré chce štát svojimi aktivitami v hospodárstve dosiahnuť, a nástrojov, ktorými o to usiluje [6, s. 13]. Tieto ciele sú diferencované v závislosti od rôznych koncepcií hospodárskej politiky, odvodených od základných myšlienkových prúdov ekonómie.

V kontexte nášho príspevku nás zaujíma najmä otázka, v akom rozsahu a v akom zmysle je do cieľov hospodárskej politiky integrovaná *spravodlivosť*. Tu je potrebné zdôrazniť, že ciele vytyčované hospodárskou politikou sú predovšetkým ekonomické ciele: trvalo udržateľný ekonomický rast, ekonomická rovnováha, vytváranie konkurenčného prostredia, a hlavne maximalizácia spoločenského blahobytu. Ako sme však uviedli v predchádzajúcej časti, na prežívanie blahobytu je nevyhnutný pocit spravodlivosti. Michael Camdessus, výkonný riaditeľ MMF, považuje prepojenie medzi hospodárskou politikou a spravodlivosťou za neúspešné a nedostatočné [7]. Preto medzi ciele hospodárskej politiky popri ekonomických je nevyhnutné zahrnúť i tzv. základné spoločenské hodnoty, ktoré sa všeobecne považujú za *najvyššie ciele*. Vo vyspelých ekonomikách sa za také považuje: *sloboda, spravodlivosť a sociálne zabezpečenie*.

Váha cieľov hospodárskej politiky sa niekedy zobrazuje pomocou pyramídy [8, s. 15].

Maximalizácia spoločenského blahobytu

Základné spoločenské hodnoty:
sloboda, *spravodlivosť*, sociálne zabezpečenie,
pokrok

Tradičné ciele:
ekonomický rast, zamestnanosť, vonkajšia rovnováha

Treba však povedať, že tieto ciele sú komplementárne, navzájom sa podmieňajú a dopĺňajú. Ak hospodárska politika nie je doplnená adekvátnou sociálnou politikou, sociálnymi cieľmi, môže spôsobiť, že jednotlivci alebo aj celé sociálne skupiny sa aj bez ich vlastného zavinenia dostávajú do ťažkých životných situácií. Tradičné, a teda v podstate ekonomické ciele musia tak predchádzať zabezpečeniu základných spoločenských hodnôt, medzi ktoré *spravodlivosť* nepochybne patrí. Len takáto interakcia cieľových hodnôt môže viesť k naplneniu hlavného cieľa hospodárskej politiky, t. j. k maximalizácii spoločenského blahobytu.

Vidíme teda, že spravodlivosť musí byť bezpodmienečne zakomponovaná do hierarchie cieľových hodnôt hospodárskej politiky, ba požiadavka spravodlivosti by mala tvoriť jej základ.

Táto logika, ktorá predpokladá určitú harmóniu cieľov, však nevylučuje aj ich konfliktnosť. Hoci vo všeobecnosti platí, že konfliktom cieľov v hospodárskej politike sa nedá úplne vyhnúť, musia sa hľadať kompromisy, aby ich dôsledky boli čo najmenej drastické a neboli na úkor spravodlivosti. To by mali mať nositelia a realizátori hospodárskej politiky na pamäti pri uskutočňovaní reforiem najmä v školstve, zdravotníctve a sociálnom zabezpečení. Práve tu sa však často dopúšťajú vážnych chýb: v školstve na úkor mladej generácie, v zdravotníctve na úkor staršej generácie a v sociálnej oblasti na úkor najslabších sociálnych skupín. A práve tu je veľká pravdepodobnosť vzniku konfliktov medzi cieľmi, najmä ak sa hospodárska politika usiluje o čo najrýchlejšie dosiahnutie určitého cieľa, v záujme čoho vedome potláča naplnenie iného cieľa (napr. spoplatnenie školstva na úkor zvyšovania vzdelanosti, lieková politika na úkor zdravotného stavu obyvateľstva).

Bol to práve už spomínaný Amartya Sen, ktorý vo svojom vystúpení na konferencii MMF zdôraznil, že spravodlivosť má také dôležité dimenzie, ako je prístup ku vzdelaniu, zdravotnícka starostlivosť, starostlivosť o sociálne odkázaných, tvorba nových pracovných miest a pod. Ide tak o otázku: spravodlivosť v čom? Amartya Sen považuje spravodlivosť dokonca za jadro hospodárskej politiky. Tvrdenie, že spravodlivosť nie je aj ekonomický problém, teda v žiadnom prípade neobstojí. Hospodársky rast, ktorý necháva za sebou nespokojnú veľkú časť populácie, nie je udržateľný ani v ekonomickom zmysle a nie je „ospravedlnením“ za nespravodlivosť. *Hospodárska politika je však na to, aby zmiernovala tieto konflikty, nie ich vyhrocovala.* Dôsledkom vyostrovania konfliktov je nespravodlivosť, a to predovšetkým voči „nižším“ spoločenským vrstvám.

V predchádzajúcej časti sme uviedli niektoré kritériá spravodlivosti, presadzované reprezentantmi určitých teoretických prúdov: kritériá založené na schopnostiach, utilitárne kritériá, egalitárske kritériá. Uviedli sme taktiež niektoré výhrady voči absolutizácii týchto kritérií. Moderná pluralitná spoločnosť má však vlastné predstavy o kritériách či skôr princípoch spravodlivého rozdeľovania. Tie v určitom zmysle dopĺňajú, a zároveň presahujú klasické kritériá.

Na prvé miesto sa zaraďuje *dôstojný život pre všetkých*, to znamená i pre tie spoločenské skupiny, ktoré sa z rôznych objektívnych príčin nemôžu v plnej miere podieľať na ekonomickom procese (deti, mládež, nezamestnaní, starí ľudia a pod.).

Druhým princípom je *rovnosť šancí pre všetkých*. Tým, že prvotné rozdeľovanie na základe výrobných faktorov spôsobuje veľké majetkové rozdiely, je v príkrom rozpore s touto zásadou. Dôležitú úlohu tu zohráva dedičstvo, ktoré

okrem priamej nerovnosti je aj v rozpore s princípom *medzigeneračnej spravodlivosti*. Sociálne slabé vrstvy pretrvávajú tak cez generácie, i bez vlastného zavinenia, a na druhej strane privilegovaní sa takými stávajú už svojím narodením. Sociálna mobilita je minimálna. Je to práve prerozdeľovacia politika, ktorá má v primeranej miere kompenzovať tieto nezrovnalosti. Humánna a demokratická spoločnosť musí vytvárať počiatočné rovnaké šance, t. j. rovnaké podmienky štartu do života pre všetkých svojich členov. To sa deje predovšetkým prostredníctvom *verejných financií*, t. j. zdrojov na zdravotnú starostlivosť, vzdelanie, sociálne zabezpečenie. V tomto smere obzvlášť významnú úlohu hrá *daňová politika*. A práve tá už sama osebe predstavuje veľmi citlivú oblasť z hľadiska sociálnej spravodlivosti. Ako hovorí poľský ekonóm G. W. Kolodko, „... reálny svet je na míle vzdialený od slonovinových veží akadémií a od elegantných modelov. Politický život je brutálny. Čo rozhoduje, je politická sila, nie logické argumenty a štatistické údaje“ [10, s. 150].

V súvislosti s rozdeľovaním treba opäť zdôrazniť, že je to práve nerovnosť príjmov, ktorá vedie k nespravodlivosti a tá v rozhodujúcej miere vyplýva z nerovnosti v kvalifikácii. Preto podpora vzdelania, investícia do ľudského kapitálu je dôležitou úlohou hospodárskej politiky vlády.

Pokiaľ ide o nerovnosť príjmov, veľké rozdiely sú nielen medzi jednotlivcami a rodinami, ale aj medzi krajinami, dokonca v rámci postsocialistických krajín. Faktom síce je, že bývalý systém bol relatívne spravodlivejší z hľadiska sociálnych nerovností, ale na druhej strane jeho ekonomická efektívnosť sa nezvyšovala, naopak, priepasť medzi bývalými socialistickými krajinami a vyspelými ekonomikami sa prehľbovala a hospodársky systém bol už na okraji kolapsu. Napriek tomu jednotlivé krajiny tu vykazovali rozdielne vysoké hodnoty tzv. Giniho koeficientu – ukazovateľa nerovnosti príjmov, kým v iných krajinách boli stabilizované, alebo sa dokonca znížili. Konkrétne na Slovensku bola tradične nízka úroveň príjmovej nerovnosti – nivelizácia a tým i relatívne nízka úroveň chudoby. Cieľom transformácie bola preto nielen systematická zmena týchto proporcií, ale predovšetkým vyššia výkonnosť, zvyšovanie konkurencieschopnosti a zabezpečovanie trvalo udržateľného rastu. A to, koniec-koncov, smeruje k zabezpečeniu dôstojného života pre všetkých a k napĺňaniu princípu sociálnej spravodlivosti.

3. Sociálna politika a spravodlivosť

Hospodárska politika sa orientuje predovšetkým na ekonomické ciele. Popritom sa však musí vyrovnávať aj s celým radom iných problémov, ktoré vyplývajú z mimoekonomických faktorov. A tu je jej úzke prepojenie so sociálnou politikou.

Z aspektu predmetu nášho príspevku – sociálnej spravodlivosti sa toto prepojenie javí dokonca také úzke, že sociálnu politiku možno považovať za súčasť hospodárskej politiky, ktorá však svojím záberom značne presahuje ekonomickú sféru. Preto vo vzťahu hospodárskej a sociálnej politiky platí jednak kompatibilita a komplementarita cieľov, teda že každé hospodárskopolitické opatrenie má sociálne dopady, a naopak, každé opatrenie sociálnej politiky má ekonomické dôsledky. Rovnako tu existuje konfliktnosť cieľov. To konkrétne znamená, že napríklad výdavky štátu na starobné dôchodky sú primárne sociálnym opatrením, ale súčasne predstavujú súčasť agregátneho dopytu a tým prispievajú k stabilizačnej funkcii ekonomiky.

Podobne ako neexistuje „univerzálna“ hospodárska politika, tak nie je ani univerzálna sociálna politika. A tak ako existuje rôznorodosť a protichodnosť filozofických, ekonomických a politických koncepcií a doktrín, rovnako existujú aj rôzne prístupy k sociálnej politike. Tie sa líšia nielen v závislosti od nositeľov sociálnej politiky, ich politickej pozície, ale aj v závislosti od vývinových etáp. A tým sa líšia i názory na sociálnu spravodlivosť. Sociálna politika považovaná v kontexte jednej krajiny, v danom historickom období za vyložené spravodlivú, v kontexte inej alebo aj tej istej krajiny v inom historickom období sa môže javiť ako antisociálna.

Vo vývoji sociálnopolitických koncepcií možno v zásade rozlíšiť dve základné a do značnej miery aj kontroverzné doktríny.

Prvá, ktorá korešponduje s hospodárskopolitickou doktrínou liberalizmu, je *konzervativizmus*. Dôraz kladie na individuálnu slobodu a zodpovednosť. Koncepcia sociálnej spravodlivosti je tu založená na predstave, že sociálne postavenie jednotlivcov by malo zodpovedať ich ekonomickej výkonnosti a podnikateľskej aktivite. Priorizujú sociálne tvrdé, ekonomicky efektívne opatrenia pred sociálne „štedrými“ riešeniami.

Druhá doktrína prioritizuje skôr zodpovednosť spoločnosti ako celku pred zodpovednosťou jednotlivca. Korešponduje viac s doktrínou *paternalizmu* a inklinuje viac k idei rovnosti než k idei individuálnej slobody. Koncepcia sociálneho trhového hospodárstva nezamietá zodpovednosť jednotlivca za seba, neprotirečí jej a neprenáša celú zodpovednosť na štát, ale uznáva potrebu štátu a jeho inštitúcií pri sprostredkovaní slobodne konajúcich jednotlivcov tam, kde ich vlastné sily a možnosti nestačujú. Len v tomto zmysle je opozitom voči „sociálne slepému“ trhovému mechanizmu.

V rámci každej z uvedených koncepcií sa však vyskytujú ešte rôzne modifikácie i derivácie, takže ťažko možno hovoriť o nejakej monolitnej, resp. homogénnej koncepcii sociálnej politiky a v dôsledku toho aj o univerzálnom chápaní sociálnej spravodlivosti.

Významnú úlohu tu zohráva i časové hľadisko. Sociálna politika, ktorá bola dlhé desaťročia od druhej svetovej vojny produktom sociálneho štátu, naráža dnes na stále vážnejšie problémy. Najmä vzhľadom na zmeny v celkovej príjmovej stratifikácii obyvateľstva, na zmeny v demografickom vývoji sa doterajšia podoba sociálneho štátu ukazuje ako ďalej neudržateľná a reforma sociálnej politiky ako nevyhnutná.

Vzhľadom na slabosť ich ekonomík sa to v omnoho väčšej miere týka krajín, ktoré práve vstúpili do Európskej únie. A to sa týka všetkých segmentov sociálnej politiky: dôchodkovej, zdravotnej, vzdelávacej. To samozrejme prináša so sebou aj zmenu konceptu sociálnej spravodlivosti, najmä pokiaľ ide o medzigeneračnú spravodlivosť.

Ďalší akútny problém je *problém chudoby*. Tá je, pochopiteľne, v najpriekrejšom rozpore s princípom spravodlivosti, nech už ide o akúkoľvek jeho interpretáciu.

Podľa výsledkov analýz Eurostatu v roku 2000 hrozila v EÚ chudoba každému siedmemu obyvateľovi. Po rozšírení o desať nových krajín sa tento počet nepochybne n -násobne zvýšil. Rozdiel medzi doterajšími a novými členskými štátmi EÚ je dosť výrazný. Súvisí to aj so spôsobom reforiem, akým sa uskutočňujú, a tak miera „adaptácie“ na chudobu v týchto krajinách dosiahla už maximálne prijateľnú hranicu.

Tento fakt, samozrejme, mobilizuje európskych i národných nositeľov sociálnej politiky (a pochopiteľne i ekonomickej) ku koordinovanému úsiliu na zmierňovanie chudoby. Už v roku 2000 na zasadnutí summitu v Lisabone prijali na tento účel *Európsky sociálny program*, ktorý bol ďalej konkretizovaný na zasadnutí v Nice v roku 2002. Na základe tohto programu sa v členských štátoch vypracúvajú programy boja proti chudobe, tzv. dvojročné akčné plány. Plnia trojjedinú úlohu sociálnej politiky:

- ako produktívny faktor, ktorý iniciuje rozvoj a aktivitu občanov,
- ako nástroj na znižovanie sociálnej nerovnosti a posilňovanie sociálnej súdržnosti a tým i sociálnej spravodlivosti,
- ako koordinátor výmeny informácií a skúseností o postupoch a opatreniach v oblasti zmierňovania chudoby.

Aj tu dosť markantne vystupuje jednota i rozpornosť cieľov hospodárskej politiky.

Tieto programy sa koncentrujú predovšetkým na tieto priority: záruka primeraného príjmu a prostriedkov pre dôstojný život, odstraňovanie nedostupnosti vzdelania a ďalšie.

Ukazuje sa však, že boj proti chudobe naráža na limity fiškálnej politiky. Pritom stále väčšia časť členov spoločnosti sa dostáva do hraničnej situácie, z ktorej sa, vzhľadom na daný celkový stav ekonomiky, nedokáže sama dostať.

Preto opäť treba zdôrazniť, že len taká politika, či už hospodárska alebo sociálna, ktorá redukuje chudobu a posilňuje spravodlivosť, je efektívna. Makroekonomická politika musí všetkými svojimi zložkami zabezpečovať predovšetkým udržateľný rast. Najmä technologický progres by sa mal stať hnacím motorom ekonomického rastu a tým aj dôležitým elementom redukcie chudoby.

Spravodlivosť v každom ohľade by sa mala stať kategorickým imperatívom súčasnej epochy.

Záver

Účastníci konferencie *Hospodárska politika a spravodlivosť*, ktorú zorganizoval Medzinárodný menový fond v roku 1998, prišli s výzvou pre všetky kompetentné orgány a osobnosti verejného života – či už v oblasti politiky, verejnej správy, vedy a ekonomiky –, aby venovali zvýšenú pozornosť otázkam chudoby a spravodlivosti. Apelovali predovšetkým na predstaviteľov ekonomickej teórie i praxe zamerať sa na organické a bezkonfliktné prepojenie cieľov hospodárskej politiky a sociálnej spravodlivosti.

Napriek tomu, že v globalizujúcom sa svete spoločenské rozdiely nadobúdajú priepastné rozmery, problémy chudoby a spravodlivosti stoja v pozadí záujmu ekonómov. Tento nezáujem je do určitej miery spôsobený aj tým, že samotný pojem spravodlivosti je veľmi zložitý a mnohodimenzionálny a jeho zvládnutie predpokladá popri ekonómii účasť viacerých vedných disciplín, najmä však filozofie a práva.

Potvrdzuje to i genéza pojmu *spravodlivosť*, ktorá ukazuje, že kritériá na jej uplatňovanie sú ťažko identifikovateľné a univerzálna spravodlivosť ako všetky absolútne hodnoty je nedosiahnuteľná. Napriek tomu je však potrebné sa k tejto „absolútnej“ hodnote v maximálne možnej miere približovať.

V ekonomickej rovine sa spravodlivosť spája najmä s rozdeľovaním všeobecne, a predovšetkým s rozdeľovaním príjmov. Jednotlivé koncepcie spravodlivosti sú založené na rôznych kritériách rozdeľovania. Medzi najfrekvencovanejšie patrí kritérium rovnosti, ďalšie kritérium je založené na schopnostiach a v utilitaristickej koncepcii spravodlivosti je to kritérium užitočnosti.

Uplatňovanie princípu spravodlivosti by malo byť zakomponované do základných cieľov hospodárskej politiky. Aj keď jeden z jej hlavných cieľov je hospodársky rast, nemalo by to byť na úkor spravodlivosti.

Princíp spravodlivosti má svoje nezastupiteľné miesto aj v sociálnej politike. Jej úlohou nie je len zmierňovať negatívne sociálne dopady hospodárskej politiky, ale prioritne stanovovať ciele presadzujúce sociálnu spravodlivosť a zabráňujúce rastu chudoby, ale predovšetkým garantovať ich plnenie.

Literatúra

- [1] LEGOWICZ, J.: Prehľad dejín filozofie. Bratislava: Obzor 1973.
- [2] ARISTOTELES: Etika Nikomachova. Bratislava: Pravda 1979.
- [3] RAWLS, J.: A Theory of Justice. Cambridge, MA: Harward University Press 1971.
- [4] LUKNIČ, A. S.: Štvrtý rozmer podnikania. Bratislava: SAP 1994.
- [5] MUSGRAVE, R. A. – MUSGRAVE, P. B.: Verejné financie v teórii a praxi. Praha: Ekonomia, a. s. 1993.
- [6] OKÁLI, I. a kol.: Koncepčné východiská hospodárskej politiky v etape integrácie Slovenska do Európskej únie. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV 2003.
- [7] TANZI, V. – KE-YUONNG CHU – GUPTA, S. (eds.): Economic Policy & Equity. Washington: International Monetary Fund 1999.
- [8] URBAN, L. a kol.: Hospodárska politika. Praha: Victoria Publishing 1995.
- [9] Filozofický slovník. Praha: Svoboda 1976.
- [10] KOLODKO, G. W.: Equity Issues in Policymaking in Transition Economies. In: TANZI, V. – KE-YUONNG CHU – GUPTA, S. (eds.): Economic Policy & Equity. Washington: International Monetary Fund 1999.